

УДК 001.8:167

**METHODS AND TECHNOLOGIES OF USING DOCUMENTARY SOURCES
IN HISTORY LESSONS IN SECONDARY SCHOOL****МЕТОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ВИКОРИСТАННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ НА
УРОКАХ ІСТОРІЇ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ****Makedonskiy K.V./Македонський К.В.**
*postgraduate/aspirant.***Mykhaylyuk V.P. / Михайлюк В.П.,**
ORCID: 0000-0002-8458-0617
*d.hst.s., prof. / д.іст.н.,проф..**Department of History, Archeology and Tourism of the Faculty of Law*
Кафедри історії, археології та туризму юридичного факультету
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University:
*17 John Paul II St., Kyiv, 01042**Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля:*
вул. Іоанна Павла II, 17, м. Київ, 01042

Анотація. У статті розглянуті актуальні питання теоретико-методологічного і практичного використання документальних джерел про вивченні історії в середній школі. Предметом дослідження постали наукові доробки істориків-методистів, досвідчених та молодих науковців, аспірантів та студентів. Огляд їх напрацювань дозволив узагальнити і структурувати матеріали.

При розгляді окремих статей з проблеми виділені ключові тези спрямувань і аналізу за методами та технологіями практичного використання. Розкрита практична значимість найбільш важливих з них.

Підкреслена значимість виділення етапів роботи з джерелами: встановлення автентичності, аналіз контексту та інтерпретацію змісту. Особлива увага приділена інноваціям, інтерактивності, мультиперспективності, цифровим джерелам і платформам тощо.

Наголошено, по-перше, на тому, що сучасний етап вивчення історії за допомогою джерел і роботи з ними потребує інноваційної ґрунтовної підготовки викладачів для роботи в умовах діджіталізації суспільства. По-друге, вказано, на необхідність врахування психолого-педагогічних особливостей сприйняття документальних джерел школярами та всіма зацікавленими у вивченні історії.

Ключові слова: документальні джерела; цифрові джерела і платформи вивчення; методи та технології використання джерел; роботи з джерелами в умовах діджіталізації суспільства; автентичність, інновація, інтерактивність, інтеграція джерел, мультиперспективність.

Вступ.

В ХХІ столітті людство продовжує вивчати та переосмислювати свою багатовікову історію, намагається засвоїти її уроки. Ґрунтуючись на досвіді минулого, також і науковці шукають відповіді та намагаються визначити найоптимальніші способи розв'язання поточних завдань. Звичайно, роль історії, як науки, безумовно зростає, адже досліджуючи її, ми отримуємо глибші знання, створюємо більш правдиві картини розвитку глобальної цивілізації та окремих народів.

Усі знання історичної науки та її досвід базується на величезній джерельній базі, опрацювання якої постійно здійснюється у відповідних профільних

установах та університетах, а результати такої роботи використовуються в навчальних закладах, зокрема і на уроках історії в загальноосвітніх школах.

Ураховуючи потребу удосконалення методології використання документальних джерел на уроках історії в процесі навчання учнів середньої школи та її актуальність в освітянському просторі, автори підготували та представляють наукову статтю. Її метою та завданнями є: проведення історико-педагогічного огляду важливих сучасних ідей теоретичного й практичного характеру, що пов'язані з визначеною темою; доповнити та систематизувати положення, висновки та практичні рекомендації попередників; сприяти публікацією поширенню наукових доробок серед науковців та широкого загалу зацікавлених.

Основний текст.

1. Теоретичні основи використання документальних джерел у навчанні історії. Вони базуються на *фундаментальних поняттях та класифікації джерел з історії*. З приводу змістовної визначеності їх сучасна історична наука, особливо джерелознавство та і сучасна гносеологія загалом, мають значні досягнення.

Останні суттєво розвивають та збагачують погляди і характеристики змісту. При цьому, по-перше, автори враховують цю обставину, однак у статті виходять з положення про те, що при викладі матеріалу можна користуватися загальноприйнятим та давно усталеним спрощеним поділом джерел на писемні, візуальні чи аудіовізуальні матеріальні й не матеріальні документальні свідчення про події минулого.

Писемні джерела включають до себе офіційні акти, листування, щоденники тощо.. Хрестоматійним у цьому відношенні є «Літопис Самовидця» [1], який являє собою важливе джерело та приклад для вивчення козацької доби.

До *візуальні джерел* відносяться карти, гравюри, картини та багато інших матеріальних предметів людського руко творення. Знов таки наочним прикладом виступає «Мапа Гійома Боплана» як джерело для уроків про Україну XVII століття [2].

Аудіовізуальні джерела включають до себе насамперед аудіо- та відеозаписи та вихідні на їх основі фотоматеріали тощо. Наприклад, фоторепортажі з подій Революції Гідності [3].

По-друге, при оцінці джерел автори виходять з положень про те, що документальні джерела забезпечують учнів первинною інформацією, яка дозволяє останнім формувати власне розуміння історичних подій. На основі роботи з джерелами учні оволодівають навичками аналізувати автентичність, об'єктивність та значущість фактів. Цей підхід, висунутий та обґрунтований сучасними дослідниками, сприяє розвитку аналітичних навичок, необхідних у сучасному світі.

Одними з найважливіших складових компонентів теоретичної основи є визначення *теоретико-методологічні підходів до роботи з документальними джерелами*. Їх використання дозволяє виділити для здійснення ключові етапи аналізу джерел: встановлення автентичності, аналіз контексту та інтерпретацію змісту. Також значимим є обґрунтування використання методу критики джерел (внутрішня та зовнішня критика), зокрема, на прикладі робіт П. Кульчицького

[4].

Важливо вказати і на необхідність врахування психолого-педагогічних особливостей сприйняття документів учнями: документальні джерела впливають на розвиток історичного мислення. Так, підготовка та демонстрація яскравих емоційно-впливових наочних джерел шляхом візуального залучення учнів, значно посилює сприйняття ними епохи та подій відповідного періоду, розвиває не тільки здатність запам'ятовувати матеріал, а й досить глибоко розбиратися у відображених подіях. Документальні джерела як носії історичної пам'яті, таким чином, є фундаментальними і для формування критичного мислення учнів.

2. Розробка та досвід інноваційних аспектів та технологій роботи з документальними джерелами висвітлено зокрема у наступних роботах, авторами яких постали:

Ю.І. Ковальов – «Інтеграція історичних документів у міждисциплінарні проекти». У роботі розглядаються способи **інтеграції історичних документів** у навчальні проекти, що охоплюють декілька дисциплін. Наприклад, аналіз листів Тараса Шевченка у поєднанні з вивченням соціально-економічної ситуації його часу або використання мап XVIII ст. для ілюстрації географічних змін, що охоплюють декілька дисциплін (історію, літературу, географію). Автор акцентує увагу на важливості міжпредметних зав'язків для формування комплексного сприйняття історичних явищ [5].

Практичне застосування: Використання документів для створення інтерактивних уроків, рольових ігор та дебатів на основі реальних історичних подій.

М.І. Козаков – «Мультиперспективність у викладанні історії».

Зміст: У книзі аналізується **концепція мультиперспективності**, яка передбачає аналіз історичних подій із різних точок зору. Наприклад, вивчення причин і наслідків Голодомору через погляди політиків, очевидців та сучасних дослідників. Автор пропонує практичні завдання, які допомагають учням сформулювати власне розуміння складних історичних подій, що передбачає аналіз історичних подій із різних точок зору. Наведено приклади використання цього підходу на уроках історії [6].

Практичне застосування: Створення завдань для аналізу контроверсійних історичних подій, таких як Голодомор чи Друга світова війна, через джерела з різних сторін конфлікту.

С.О. Мироненко – «Методика адаптації історичних джерел для школярів».

Зміст: Робота присвячена **методам спрощення складних історичних документів** для полегшення їх розуміння учнями. Зокрема, пропонується адаптація текстів таких документів, як Конституція Пилипа Орлика, шляхом скорочення тексту, використання сучасної мови та додавання пояснень до архаїчних термінів для полегшення їх розуміння учнями. Розглянуто адаптацію мови, структури та обсягу текстів [7].

Практичне застосування: Створення навчальних матеріалів із фрагментів історичних джерел, що відповідають віковим особливостям учнів.

Г.А. Дуда – «Формування та розвиток життєвих компетенцій на уроках

зарубіжної літератури через упровадження в навчальний процес інтерактивних методів»

У методичному посібнику акцентується увага на важливості **інтерактивних технологій** у навчанні при використанні міжпредметних зв'язків. Пропонується система завдань, що сприяють розвитку літературної компетентності учнів через активну взаємодію з текстами та джерелами. Зокрема, використання інтерактивних методів, таких як дискусії, рольові ігри та проектна діяльність, допомагає учням краще розуміти та аналізувати літературні та історичні твори, розвиваючи критичне мислення та комунікативні навички [8].

Практичне застосування: Створення споріднених смислових ситуацій міжпредметного порядку.

О.М. Гриньова – «Case-study як інструмент критичного мислення»,

Зміст: Автор аналізує **метод case-study** як ефективний засіб розвитку критичного мислення на уроках історії. Наприклад, учні можуть досліджувати рішення Паризької мирної конференції 1919 року, аналізуючи їхній вплив на геополітичну карту Європи. Представлено рекомендації щодо підготовки та проведення таких завдань, як ефективний засіб розвитку критичного мислення на уроках історії. Представлено приклади роботи з реальними історичними ситуаціями [9].

Практичне застосування: Використання конкретних історичних кейсів, як-от розв'язання конфліктів між країнами, для розвитку аналітичних здібностей учнів.

О.В. Сухомлинська – «Інтеграція історії та літератури в шкільній освіті».

Зміст: У роботі розкрито підходи до **інтеграції уроків історії та літератури** для формування уявлення про епоху. Пропонуються теми міжпредметних уроків [10].

Практичне застосування: Розгляд літературних творів як історичних джерел (наприклад, «Енеїда» Котляревського для вивчення культури XVIII ст.).

І.Ю. Яременко, Т.О. Зубрій – «Цифрові платформи у викладанні історії» та «Використання платформ у навчанні історії»

Зміст: Роботи аналізують можливості **використання цифрових платформ** у викладанні історії, як-от інтерактивні карти, онлайн-архіви, віртуальні музеї [11] та містять практичні рекомендації щодо інтеграції електронних ресурсів у навчальний процес [12].

Практичне застосування: Використання платформ як джерел для створення віртуальних подорожей історичними місцями. Розглянуті можливості тестування учнів за допомогою онлайн-платформ

Особливу значимість з історії України має платформа **Архів Української революції 1917–1921 років** та з історії Європи – платформа **Europeana**.

Усі перелічені платформи придатні для створення тестів та інтерактивних завдань.

Г.О. Ковальчук – «Практичні уроки з історії».

Зміст: Посібник містить **розробки практичних уроків із використанням інтерактивних методів** різних видів джерел, і завдань для учнів старших класів [13].

Практичне застосування: Проведення інтерактивних із залученням документальних джерел.

Окремо слід виділити *Український інститут національної пам'яті: Довідник «Відкриті джерела для навчання»* [14].

Зміст: Довідник із переліком відкритих цифрових архівів, колекцій документів і медіа матеріалів, доступних для використання у викладанні історії.

Практичне застосування: Робота з онлайн-ресурсами, зокрема з архівами Революції Гідності, для підготовки до уроків та проєктної діяльності учнів.

Загалом, інтерактивні методи роботи з джерелами включають до себе і є найбільш поширеними: метод рольової гри (учні досліджують документ і «перетворюються» на його автора чи свідка подій); дискусійний метод (порівняння джерел із різними поглядами на одну проблему). Найбільшу ефективність вони мають за умов: по-перше, інтеграція документальних джерел у навчальні заняття шляхом їх використання у лекціях, на семінарських заняттях, у самостійній роботі та у домашніх завданнях; по-друге, обов'язковим оволодінням використанням цифрових технологій; по-третє, забезпеченням доступності джерел як викладачам так і учням.

3. Кадри та підручники в контексті джерел з історії. На погляд авторів серед важливих можна виділити приклади наукових видань, що характеризують сучасні проблеми та потреби їх вирішення у цілому в освітянському просторі нашої держави. І присвячуються вони питанням підготовки вчителів-новаторів та, хоч це звучить досить парадоксально, і виданню підручників з історії.

І ці питання почали у повну силу ставитися саме в методичних виданнях. Наведемо приклади.

Перший приклад демонструє зміст статті «Цифрова трансформація закладів вищої освіти в умовах діджиталізації суспільства: виклики і перспективи». Її автори – Л.О. Сущенко, О.О. Андрющенко та П.Р. Сущенко зосередили увагу на розгляді цього процесу *в контексті підготовки педагогічних працівників*. У ході дослідження була проаналізована нормативна база підготовки педагогів на початку ХХІ ст. Показано, що на зламі другого та третього десятиліть державні органи стали більш продуктивніше своїми рішеннями впливати на прояв тих викликів, що стоять не тільки перед майбутніми вчителями, але й перед українським суспільством загалом. Сучасні потреби породжують невідкладність вирішення багатьох проблем.

В основі підготовки педагога, в переорієнтацію його на глибоке усвідомлення ним нових, конкурентно орієнтованих вимог до його професійної діяльності, повинні закладатися: а) готовність до максимального використання цифрових інструментів, які підвищують ефективність освітнього процесу; б) впровадження дистанційних освітніх інновацій на основі нових можливостей цифрових технологій; в) опанування нових методів викладання; г) створення діджитал-простору – середовища із потужним потенціалом забезпечення освітньої діяльності особистості.

Зокрема визначено і підкреслено, що «... успішне формування цифрової компетентності майбутніх учителів може бути ефективним за реалізації організаційно-педагогічних умов, зокрема: сукупність стійких мотивів у

майбутніх учителів, що виражають спрямованість особистості до опанування цифровою компетентністю; проектування цифрового освітнього середовища через упровадження ІКТ, спрямованого на успішне розв'язання професійних ситуацій і завдань з високою продуктивністю; організація оптимальної комунікативної взаємодії усіх учасників освітнього процесу на суб'єкт-суб'єктних засадах у діджитал-просторі».

Водночас і розвиток цифрової грамотності населення держави визначено як також пріоритетним завданням на шляху до прискореного розвитку цифрової економіки, а цифрову компетентність – одну із ключових, необхідних кожній сучасній людині для успішного конкурентоздатного життєтворення й самореалізації в цифровому соціумі [15].

Звернемо увагу і на другий приклад. Це публікація статті Н.М. Гупана «Здобутки та проблеми українського історичного підручникотворення у контексті сучасної російсько-української війни». Автор досить переконливо доводить необхідність зміни підходів до друкуванню підручників з історії. Він закликає звертати увагу рецензентів та авторів «... звертати увагу на подання автором науково достовірного змісту, що спирається на прийняті в українській історичній науці підходи, ґрунтовний опис змісту, що програма рекомендує до включення у підручник, достатність цього змісту для реалізації завдань і досягнення обов'язкових результатів у відповідності до Державного стандарту освітньої галузі. Важливим є також ініціювання Міністерством освіти круглих столів та дискусій авторів підручників і вчителів-практиків для обговорення загальних підходів до структурування й відбору історичного змісту для того чи іншого історичного курсу ...». І далі: «...важливим є підвищення відповідальності авторів/рецензентів підручника за його якість. В основному авторському тексті підручника автор повинен прагнути до максимальної об'єктивності у висвітленні історії, до наукової чесності, до відмови від замовчувань, перекручування, підміни фактів, однобічного добору інформації. Неприпустимими є висновки, не підкріплені аргументами. Сьогодні до цього переліку обов'язково треба додати повну відмову від російських наративів в історії, акцентування героїчного минулого і сьогодення України, передумов її демократичного майбутнього» [16].

Навіть наведені приклади свідчать і підтверджують актуальність питання про важливість і практичну значущість звернення до проблеми сучасної теорії, методології та технологій використання джерел з історії.

Висновки.

У статті зроблений історико-педагогічний огляд навчально-наукових публікацій з питань використання документальних джерел вивчення історії. Акцентована увага на новітніх положеннях та висновках для розробки теоретичних і практичних аспектів цього процесу.

Література:

1. Літопис Самовидця / Упоряд. І. П. Крип'якевич. – К.: Наукова думка, 2016.
2. Боплан Г. Мапи України XVII століття. – Львів: Центр Європи, 2000.

3. Світлини Майдану. Архів Революції Гідності. – К.: УІНП, 2020.
4. Кульчицький П. Історичне джерелознавство. – К.: Либідь,
5. Ковальов Ю.І. Інтеграція історичних документів у міждисциплінарні проєкти. – Київ: Видавничий дім «Освіта», 2021.
6. Казаков М.І. Мультиперспективність у викладанні історії. – Харків: Основа, 2020.
7. Мироненко С.О. Методика адаптації історичних джерел для школярів. – Львів: Центр інноваційної педагогіки, 2022.
8. Дуда Г.А. Формування та розвиток життєвих компетенцій на уроках зарубіжної літератури через упровадження в навчальний процес інтерактивних методів./ Методичний посібник / Г.А. Дуда; Кримне, 2023.- 64 с.
9. Гриньова О.М. Case-study як інструмент критичного мислення. – Одеса: Пальміра, 2020.
10. Сухомлинська О.В. Інтеграція історії та літератури в шкільній освіті. – Київ: Либідь, 2019.
- 11, Яременко І.Ю. Цифрові платформи у викладанні історії. – Вінниця: Нова книга, 2021.
12. Зубрій Т.О. Використання електронних платформ у навчанні історії. – Дніпро: Університетська книга, 2023.
13. Ковальчук Г.О. Практичні уроки з історії. – Київ: Генеза, 2021.
14. Український інститут національної пам'яті. Відкриті джерела для навчання [Електронний ресурс]. – URL: <https://uinp.gov.ua/>.
15. Сущенко Л.О., Андрющенко О.О., Сущенко П.Р. Цифрова трансформація закладів вищої освіти в умовах діджиталізації суспільства: виклики і перспективи. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота», (2(51), 157-158, 159, 161-162.
16. Гупан Н.М. Здобутки та проблеми українського історичного підручникотворення у контексті сучасної російсько-української війни // Актуальні проблеми теорії та методики навчання історії: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 10 травня 2023 р.). Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2023. Вип. 16. С.67-72.

References.

1. Chronicle of the Self-Conscious / Compiled by I. P. Krypyakevych. – Kyiv: Naukova Dumka, 2016.
2. Boplan G. Maps of Ukraine of the 17th Century. – Lviv: Center of Europe, 2000.
3. Photos of the Maidan. Archive of the Revolution of Dignity. – Kyiv: UINP, 2020.
4. Kulchytskyi P. Historical Source Studies. – Kyiv: Lybid,
5. Kovalev Y.I. Integration of Historical Documents into Interdisciplinary Projects. – Kyiv: Publishing House “Education”, 2021.
6. Kazakov M.I. Multi-perspective in Teaching History. – Kharkiv: Osnova, 2020.
7. Myronenko S.O. Methodology for Adapting Historical Sources for Schoolchildren. – Lviv: Center for Innovative Pedagogy, 2022.
8. Duda G.A. Formation and development of life competencies in foreign literature lessons through the introduction of interactive methods into the educational process./ Methodological manual / G.A. Duda; Crimea, 2023.- 64 p.
9. Grineva O.M. Case-study as a tool of critical thinking. – Odesa: Palmira, 2020.

10. Sukhomlyns'ka O.V. Intehratsiya istoriyi ta literatury v shkil'niy osviti. – Kyiv: Lybid', 2019.
11. Yaremenko I.YU. Tsyfrovi platformy u vykladanni istoriyi. – Vinnytsya: Nova knyha, 2021.
12. Zubriy T.O. Vykorystannya elektronnykh platform u navchanni istoriyi. – Dnipro: Universytet's'ka knyha, 2023.
13. Koval'chuk H.O. Praktychni uroky z istoriyi. – Kyiv: Heneza, 2021.
14. Ukrayins'kyi instytut natsional'noyi pam'yati. Vidkryti dzherela dlya navchann [Elektronnyy resurs]. – URL: <https://uinp.gov.ua/>.
15. Sushchenko L.O., Andryushchenko O.O., Sushchenko P.R. Tsyfrova transformatsiya zakladiv vyshchoyi osvity v umovakh didzhitalizatsiyi suspil'stva: vyklyky i perspektyvy. Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: «Pedahohika. Sotsial'na robota», (2(51), 157-158, 159, 161-162.
16. Hupan N.M. Zdobutky ta problemy ukrayins'koho istorychnoho pidruchnykotvorennia u konteksti suchasnoyi rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny // Aktual'ni problemy teorii ta metodyky navchannya istoriyi: materialy Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (m. Zaporizhzhya, 10 travnya 2023 r.). Zaporizhzhya : Zaporiz'kyy natsional'nyy universytet, 2023. Vyp. 16. S.67-72.

Abstract. *The article considers current issues of theoretical, methodological and practical use of documentary sources on the study of history in secondary school. The subject of the study was the scientific works of historians-methodologists, experienced and young scientists, postgraduates and students. A review of their work allowed to generalize and structure the materials.*

When considering individual articles on the problem, key theses of directions and analysis by methods and technologies of practical use were highlighted. The practical significance of the most important of them was revealed.

The significance of distinguishing the stages of working with sources was emphasized: establishing authenticity, analyzing the context and interpreting the content. Special attention was paid to innovations, interactivity, multi-perspective, digital sources and platforms, etc.

It is emphasized, firstly, that the modern stage of studying history using sources and working with them requires innovative thorough training of teachers to work in the conditions of digitalization of society. Secondly, it is indicated that it is necessary to take into account the psychological and pedagogical features of the perception of documentary sources by schoolchildren and all those interested in the study of history.

Key words: *Documentary sources; digital sources and study platforms; methods and technologies for using sources; working with sources in the context of the digitalization of society; authenticity, innovation, interactivity, integration of sources, multi-perspective.*

Стаття підготована для публікації окремим томом

Стаття відправлена: 10.10.2024 р.

© Македонський К.В., Михайлюк В.П.

;